

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ

«Στρατιῆ, ἡ Διοίκησὶ σὰς
καπονέμει τὸν βαθμὸ τοῦ Ἀρχι-

στρατῆ τοῦ τῆς Ρούμελης καὶ σὰς
αναθέτει τὴν ἐκστρατεῖαν διὰ τὴν
σωτηρίαν τῆς χώρας. Σεις Ἰνωρί-
ζετε τί θα πράξετε. Νὰ δείξετε

καὶ αὐτίς τὴν πολεμικὴν ἀρετὴν
σὰς, νὰ παρασῆσετέ τὸν κίνδυνον

τοῦ ἔθνους εἰς τοὺς λοιποὺς
στρατῆτοὺς καὶ νὰ ἐκστρατεύσετέ

ὅσον τάχος εἰς τὴν Ἀνατολικὴν
Ἑλλάδα, διὰ νὰ συνδράμετέ τοὺς

κινδυνεύοντες ἀδελφούς. Ἡ Κυ-
βέρνησις θα σὰς ἐφοδιάσῃ με

τυριτοβόλα καὶ τροφάς.

Ὁ θεὸς μαζί σὰς».

Πριν από εκατόν ογδόντα ένα χρόνια, από 18 μέχρι 24 Νοεμβρίου 1826, στην Αράχωβα της Βοιωτίας, συντελέσθηκε ένα από τα κορυφαία και καθοριστικής σημασίας ιστορικά γεγονότα της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, για την μετέπειτα πορεία του Αγώνα της Εθνικής Παλιγγενεσίας.

Ο αετός της Ρούμελης, στρατηγός Γεώργιος Καραϊσκάκης, υπήρξε επικεφαλής πολλών εμπειροπόλεμων οπλαρχηγών και ανδρείων αγωνιστών της επαναστατημένης Ρούμελης κυρίως, αλλά και άλλων περιοχών της Ελλάδος και τμήματος ενισχύσεως από περίπου 300 Αραχωβίτες. Ήταν αυτός που κατανίκησε και σχεδόν εξολόθρευσε εκστρατευτικό σώμα περίπου 2.000 Οθωμανών, το οποίο με Αρχηγό τον Μουστάμπεη Κιαφεζέζη, μετά από αποτυχημένες επιθετικές ενέργειες εναντίον των ελληνικών τμημάτων προστασίας της Αράχωβας, εξαναγκάσθηκε σε άμυνα στα πρώτα υψώματα στη βόρεια πλευρά της. Εκεί, η τοποθεσία ήταν περιορισμένης εδαφικής εκτάσεως στην οποία ήταν σχετικώς δύσκολη η διεξαγωγή αποτελεσματικού αμυντικού αγώνα.

Η περιλαμψη νίκη των Ελλήνων εναντίον των Οθωμανών αποδόθηκε στη σω-

Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΑΡΑΧΩΒΑΣ

18-24 Νοεμβρίου
1826

ΚΕΙΜΕΝΟ-ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ:

Υπτγος ε.α. Δημήτριος Ι. Παλαιολόγος,
πρώην Δντής της ΔΙΣ,

πρώην Καθηγητής Στρατιωτικής Ιστορίας της ΣΣΕ

τήρια επέμβαση του υπέρτατου Στρατηλάτη Αγίου Γεωργίου, ο οποίος, με τον άγριο άνεμο (τον Κατεβατό, κατά την τοπική ονομασία), την ξαφνική χιονοθύελλα και το δριμύ ψύχος, συνέδραμε τους Έλληνες στη φονική καταδίωξη της εχθρικής δυνάμεως, στα αφιλόξενα υψώματα και στις απόκρημνες χαράδρες του Παρνασσού¹.

Τα ηρωικά γεγονότα εκείνων των ημερών έμειναν για πάντα ζωντανά στα χείλη και στις καρδιές των Αραχωβιτών, συνδέθηκαν με την ολόθερμη πίστη στην προστατευτική παρουσία του Τροπαιοφόρου Αγίου Γεωργίου και ενσωματώθηκαν,

στην πραγματοποιούμενη από παλιά στην Αράχωβα λαμπρή θρησκευτική εορτή του Αγίου, το περίφημο πανηγυράκι, προσδίδοντας σε αυτό από τότε και έντονο εθνικό χαρακτήρα².

Η εξιστόρηση της μάχης της Αράχωβας επιχειρείται από χρέος ιερό, ως ελάχιστο μνημόσυνο ευγνωμοσύνης και τιμής προς τον Αρχιστράτηγο της Ρούμελης, Γεώργιο Καραϊσκάκη, και τους ηρωικούς μαχητές συμπολεμιστές του, οπλαρχηγούς και απλούς αγωνιστές, για την προσφορά τους στη σκλαβωμένη και σκληρώς δοκιμαζόμενη πατρίδα.

¹ Γ. Τσεβιάς, Ιστορία των Θηβών και της Βοιωτίας, Η Μάχη της Αράχωβας, Αθήναι 1928, σελ. 220.

«Την νύκτα της 22ας Νοεμβρίου εκ του τουρκικού οχυρώματος ηκούσθησαν πολλοί πυροβολισμοί, ους οι Έλληνες απέδωκαν εις στρατηγήματα των Τούρκων. Βραδύτερον έμαθον παρ' αιχαμαλώτου Τούρκου, ότι την νύκτα ταύτην οι Τούρκοι είδον ιππέα διατρέχοντα τας τάξεις των, επιβαίνοντα λευκού ίππου και κατ' αυτού επυροβόλουν. Οι Έλληνες επίστευσαν, ότι ήτο ο Άγιος Γεώργιος προστάτης του αρχηγού των».

² Ε. Νικολουδάκης κ. Κ. Λούσκου, Η Μάχη της Αράχωβας κ.λπ., Έκδοση Δήμου Αράχωβας, Νοεμ. 2000, σελ. 5.

ΤΑ ΠΡΟ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ

Μετά την ηρωική έξοδο και την πτώση του Μεσολογγίου στις 10 Απριλίου 1826, η Ελληνική Επανάσταση φάνηκε να σβήνει. Ο αγώνας των Ελλήνων περιορίστηκε κυρίως στην Αθήνα και στο Παλαμήδι της Πελοποννήσου. Ο Ρεσίτ Μεχμέτ πασάς Κιουταχής κήρυξε αμνηστία και οι Έλληνες έδειξαν ότι τη δέχονται, εξαιτίας των δυσμενών συνθηκών, οι οποίες είχαν διαμορφωθεί. Πράγματι, η πορεία της Επανάστασης βρισκόταν σε κρίσιμη φάση. Το μέγεθος του κινδύνου φαίνεται στην επιστολή του Καραϊσκάκη προς τον Πρωθυπουργό Ανδρέα Ζαΐμη, στην οποία επισημαίνει: «... Η Ελλάς προσκυνεί και πάσχισον δια την κοινήν σωτηρίαν...».

Η Ελληνική Κυβέρνηση, τον Ιούλιο του 1826, σε αλληπάλληλες συνεδριάσεις στο Μπούρτζι του Ναυπλίου, ύστερα από πολλές συζητήσεις και δισταγμούς, πιεζόμενη από την κατάσταση η οποία είχε διαμορφωθεί, προσκαλεί στο Ναύπλιο τον Καραϊσκάκη

και αποφασίζει τον διορισμό του ως Αρχιστρατήγου της Ρούμελης, με αποστολή να ξεσηκώσει και πάλι τους επαναστατημένους Έλληνες εναντίον του Οθωμανού δυνάστη. Στην τελευταία συνεδρίαση, ο Πρωθυπουργός απευθυνόμενος προς τον Αρχιστράτηγο, εμφανώς συγκινημένος καταλήγει: «Στρατηγέ, η Διοίκηση σας απονέμει τον βαθμό του Αρχιστρατήγου της Ρούμελης και σας αναθέτει την εκστρατεία δια την σωτηρίαν της χώρας. Σεις γνωρίζετε τι θα πράξετε. Να δείξετε και αύθις την πολεμικήν αρετήν σας, να παραστήσετε τον κίνδυνον του έθνους εις τους λοιπούς στρατηγούς και να εκστρατεύσετε όσον τάχος εις την Ανατολικήν Ελλάδα, δια να συνδράμετε τους κινδυνεύοντας αδελφούς. Η Κυβέρνησις θα σας εφοδιάση με πυρροβόλα και τροφάς. Ο Θεός μαζί σας»³.

Έτσι, ο Καραϊσκάκης, διορισμένος πλέον Αρχιστράτηγος της Ρούμελης, αφού ενίσχυσε το εκστρατευτικό σώμα του με έμπειρους οπλαρχηγούς και με τα τμήματά

³ Τ. Λάμπας, Καραϊσκάκης ο Γιος της Καλογριάς, Εκδ. Ατλαντίς - Μ. Πεχλιβανίδης & Σια, Αθήναι, σελ. 78-79.

τους, στις 25 Οκτωβρίου 1826, αναχωρεί από την Αθήνα. Προελαύνοντας στην περιφέρεια της Λιβαδειάς έδωσε μάχες σε διάφορα μέρη, προσβάλλοντας τις τοπικές εχθρικές φρουρές, και, αφού εγκατέστησε τμήματα των 100 και 60 αγωνιστών αντιστοίχως, στις Μονές Οσίου Σεραφείμ στο Δομπό και Οσίου Λουκά στο Στείρι, για την ασφάλειά τους, προωθήθηκε και, στις 17 Νοεμβρίου, στρατοπέδευσε στο Δίστομο.

Στο μεταξύ, κατά τη διάρκεια της προελάσεως, ενισχύθηκε με το σώμα των Σουλω-

τών, το οποίο στρατοπέδευε στην περιοχή της Θήβας και με το σώμα του Αλέξη Γαρδικιώτη Γρίβα στο Δίστομο. Την ίδια περίοδο, οι ισχυρές οθωμανικές δυνάμεις, οι οποίες έλεγχαν την περιφέρεια της Λιβαδειάς, με Αρχηγό τον Μουστάμπεη, αφού ασφάλισαν τις αποθήκες εφοδιασμού τους στην Αταλάντη, κατευθύνθηκαν στη Λιβαδειά και στις 17 Νοεμβρίου στρατοπέδευσαν στην περιοχή της Δαύλειας. Οι υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι διανυκτέρευσαν στη Μονή της Αγίας Ιερουσαλήμ, δυτικώς της Δαύλειας.

ΑΠΟΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΤΟΥ ΜΟΥΣΤΑΜΠΕΗ⁴

Τις βραδυνές ώρες της 17^{ης} Νοεμβρίου 1826, στο Στρατηγείο στο Δίστομο, ένας στρατιώτης της εμπροσθοφυλακής παρουσιάσθηκε στον Αρχιστράτηγο και του ανέφερε ότι ένας Μοναχός⁵ προσήλθε στο στρατόπεδο και θέλει κατεπειγόντως να τον δει προσωπικώς και ιδιαιτέρως. Ο Καραϊσκάκης τον δέχθηκε και μεταξύ τους έγινε περίπου ο εξής διάλογος:

«Είμαι ανηψιός και υποτακτικός του ηγουμένου της Μονής Αγίας Ιερουσαλήμ κοντά στη Δαύλεια. Ο ηγούμενος με έστειλε να σου φανερώσω, ότι στη Μονή βρίσκονται ο Κεχαγιάμπεη του Κιουταχή και ο Μουστάμπεη με 2.500-3.000 Οθωμανούς, οι οποίοι σταθμεύουν στη Δαύλεια και σε άλλα χωριά της περιοχής. Αύριο το πρωί σκοπεύουν να περάσουν από την Αράχωβα, με προορισμό την Άμφισσα, για να λύσουν την πολιορκία των δικών τους, οι οποίοι είναι κλεισμέ-

νοι στο Φρούριο» ανέφερε ο Μοναχός.

«Πώς έμαθε το σχέδιο ο ηγούμενος και πώς βεβαιώθηκε, ότι αυτό πρόκειται να κάμουν και μάλιστα αύριο;» τον ρώτησε ο Καραϊσκάκης.

«Ένας υποτακτικός, γνώστης της τουρκικής γλώσσας, ο οποίος εξυπηρετούσε τους αρχηγούς στην τραπεζαρία, άκουσε το σχέδιο του Μουστάμπεη, ο οποίος το ανέπτυσε στον Κεχαγιάμπεη και το ανέφερε στον ηγούμενο» του απάντησε ο Μοναχός.

«Για εμάς γνωρίζουν που βρισκόμαστε;» τον ξαναρώτησε.

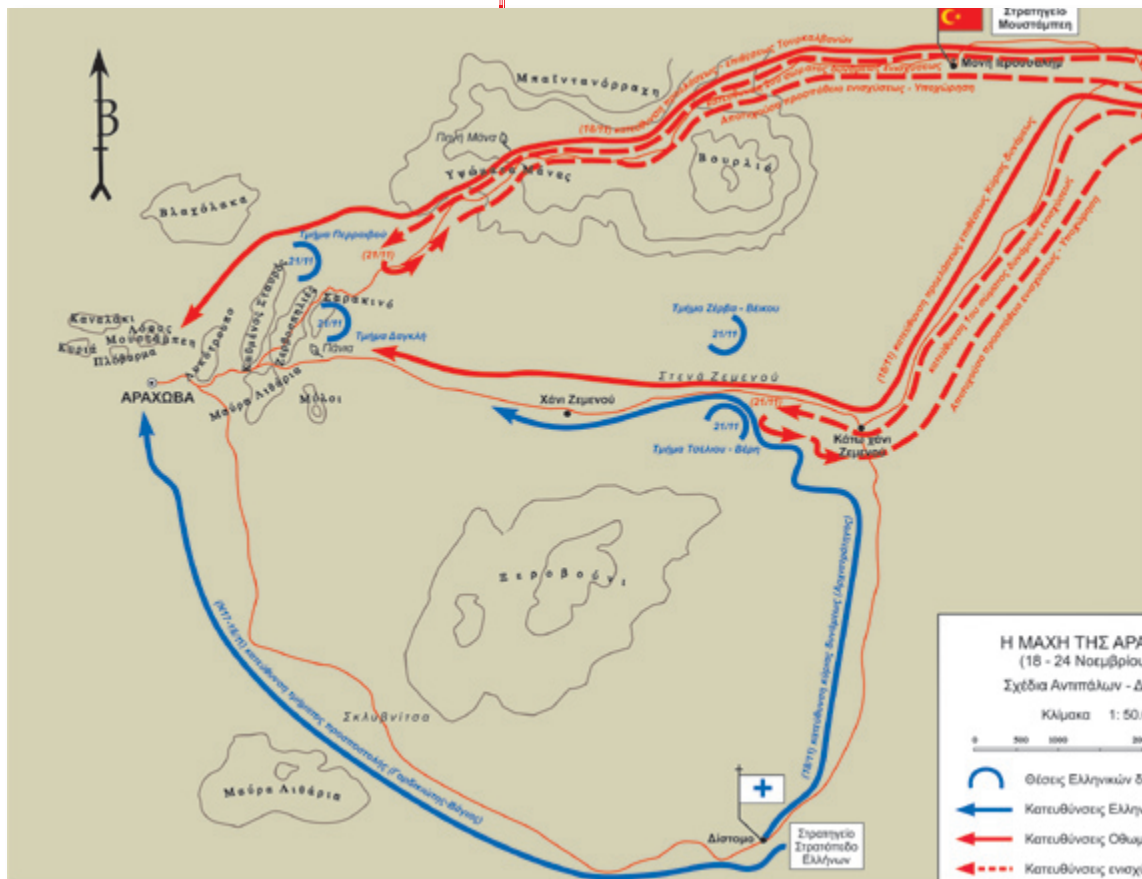
«Νομίζουν, ότι είστε ακόμα στη Δομβραίνα, όπως τους βεβαίωσε και ο ηγούμενος, αν και γνώριζε, ότι έχετε φθάσει εδώ» του απάντησε.

Και ο Αρχιστράτηγος έκλεισε τη συζήτηση, λέγοντας: «Να επιστρέψεις στο Μοναστήρι και να μεταφέρεις τις ευχαριστίες μου στον ηγούμενο. Να του πεις να ορίσει ευχές και παρακλήσεις για εμάς και για τον αγώνα που κάνουμε για την πίστη και την πατρίδα».

⁴ Δ. Αινιάν, Άπαντα Απομνημονεύματα και Γ. Χαρίτος, Η Μάχη της Αράχωβας κ.λπ., Εκδ. Δήμου Αράχωβας, Αθήνα 2001, σελ 21-23 (Η μορφή αυτή του διαλόγου βασίστηκε στην αφήγηση του Δ. Αινιάνος).

⁵ Ο απεσταλμένος του ηγούμενου της Μονής Αγίας Ιερουσαλήμ ήταν ο Αραχωβίτης Μοναχός Παφνούτιος Χαρίτος.

ΣΧΕΔΙΑ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ

Το Σχέδιο των Οθωμανών

Το Γενικό Σχέδιο των Οθωμανών προέβλεπε, σε πρώτη περίοδο, την εξουδετέρωση κάθε εστίας αντιστάσεως στη Ρούμελη και την εξασφάλιση του ελέγχου της περιοχής και, σε δεύτερη περίοδο, την ολοκλήρωση καταλήψεως της Πελοποννήσου.

Ειδικότερα, ο Μουστάμπεης, αφού ενισχύθηκε με ικανή δύναμη υπό τον Κεχαγιάμπεη, υπαρχηγό του Κιουταχή, και με συνολική δύναμη 2.000 περίπου ανδρών (Πεζικό 1.700 και Ιππικό 300), προ-

ελαύνοντας διαμέσου της Αράχωβας, θα επιχειρούσε να λύσει την πολιορκία του Φρουρίου της Άμφισσας και να προσβάλει το σώμα του Αλέξη Γαρδικιώτη Γρίβα, το οποίο στρατοπέδευε στο Δίστομο.

Για την υλοποίηση της πρώτης περιόδου σχεδίασε να καταλάβει την Αράχωβα και να εξασφαλίσει τον έλεγχο σε όλη τη, στρατηγικής σημασίας, περιοχή, ενεργώντας από το πρωί της 18^{ης} Νοεμβρίου 1826, ως εξής:

➔ Με τμήμα 500 Τουρκαλβανών στην κατεύθυνση Μονή Αγίας Ιερουσα-

λήμ - υψώματα Μάνας προς Αράχωβα.

→ Με την κύρια δύναμη, διαμέσου του Στενού Ζεμενού προς Αράχωβα.

→ Σε περίπτωση αντιστάσεως στο Στενό Ζεμενού από ελληνικά τμήματα, η δύναμη η οποία θα φθάσει νωρίτερα στην Αράχωβα, να στραφεί προς το Ζεμενό, προκειμένου να συνδράμει την κύρια δύναμη, προσβάλλοντας από τα νότια τα εκεί ελληνικά τμήματα.

Το Σχέδιο των Ελλήνων

Το Γενικό Σχέδιο των Ελλήνων, με πρόταση του Καραϊσκάκη και έγκριση της Ελληνικής Κυβερνήσεως και των οπλαρχηγών, προέβλεπε εκστρατεία στη Ρούμελη, για αναζωπύρωση της Επανάστασεως και πρόκληση αντιπερισπασμού, προκειμένου να ανακουφισθούν οι πολιορκούμενοι στην Ακρόπολη της Αθήνας, αφού ο Κιουταχής θα εξαναγκαζόταν να αποσπάσει δυνάμεις από την Αθήνα, για να ενισχύσει τα στρατεύματα στη Ρούμελη.

Ειδικότερα, ο Καραϊσκάκης, με συνολική δύναμη 4.000 περίπου ανδρών, αποφάσισε και σχεδίασε, να ενεργήσει από τη νύχτα της 17^{ης} (ξημέρωμα 18^{ης}) Νοεμβρίου, θέτοντας σε εφαρμογή τα εξής:

→ Αμυντική εγκατάσταση στην Αράχωβα, με προαποστολή τμήματος 500 ανδρών, με επικεφαλής τους Οπλαρχηγούς Αλέξη Γαρδικιώτη Γρίβα και Γεώργιο Βάγια, για την απαγόρευση των κατευθύνσεων των οθωμανικών δυνάμεων (υψώματα Μάνας - Αράχωβα και Στενό Ζεμενού - Αράχωβα) και την απόκρουση εχθρικής επιθέσεως.

→ Εγκατάσταση μικρών τμημάτων, μετά την άφιξη του τμήματος προαποστολής στην Αράχωβα, ως φυλακίων προφυλακών μάχης, σε κατάλληλα σημεία στα

δρομολόγια των ίδιων κατευθύνσεων, έγκαιρης προειδοποιήσεως των αμυνομένων, για την προώθηση και επιθετική ενέργεια των εχθρικών δυνάμεων προς την Αράχωβα.

→ Ενίσχυση των αμυνομένων (Γαρδικιώτη και Βάγια) με τμήμα 400 ανδρών, με επικεφαλής τον Οπλαρχηγό Χριστόδουλο Χατζηπέτρο, το οποίο να αναχωρήσει από το στρατόπεδο του Διστόμου, για την Αράχωβα με την ανατολή του ηλίου.

→ Εγκατάσταση σκοπών (καραούλια) σε εμφανή σημεία, κατά μήκος των δρομολογίων Δίστομο - Σκληβνίτσα - Αράχωβα και Στενό Ζεμενού - Αράχωβα, έγκαιρης προειδοποιήσεως του Αρχιστρατήγου, με συνθηματικούς πυροβολισμούς (από σκοπό σε σκοπό), για την προώθηση των εχθρικών δυνάμεων προς την Αράχωβα.

→ Ετοιμότητα άμεσης κινήσεως της υπόλοιπης δυνάμεως, μετά από προειδοποίηση, υπό τον Αρχιστράτηγο, για την προώθησή της στην κατεύθυνση Στενό Ζεμενού - Αράχωβα και με δυνατότητα προσβολής από τα νότια της κύριας δυνάμεως του Μουσταμπεη, την οποία θα ακολουθούσε, κατά την προέλαση και επιθετική ενέργειά της εναντίον της Αράχωβας.

→ Ενίσχυση των αμυνομένων (Γαρδικιώτη και Βάγια) με τα τμήματα, τα οποία πολιορκούσαν το Φρούριο της Άμφισσας, με επικεφαλής τους Οπλαρχηγούς Γεώργιο Δυσβουνιώτη και Νάκο Πανουργιά και με άλλα τμήματα, τα οποία βρισκόνταν σε άλλες αποστολές στα χωριά της περιοχής, μετά από γραπτή ειδοποίηση (επιστολή του Αρχιστρατήγου) των οπλαρχηγών, απεσταλμένη με έκτακτους αγγελιαφόρους.

Διαταγή Επιχειρήσεως του Αρχιστρατήγου⁶

Στις 17 Νοεμβρίου, τις βραδινές ώρες, ο Αρχιστρατήγος εξέδωσε προφορική διαταγή επιχειρήσεως προς τους οπλαρχηγούς, αναπτύσσοντας το σχέδιο του Μουστάμπεη και το δικό του, με τις επιμέρους αποστολές των ελληνικών τμημάτων και τις οδηγίες προπαρασκευής και διοικητικής μέριμνας (παρασκευή άρτου κ.ά.).

Επίσης διέταξε την προετοιμασία της κύριας δυνάμεως, στη διάρκεια της νύχτας, με ετοιμότητα αναχωρήσεως την επομένη, σύμφωνα με το σχέδιο.

Τέλος, κάλεσε τον γραμματέα του Δημήτριο Αινιάνα, για να του συντάξει τις επιστολές, με εντολή προς τους οπλαρχηγούς των τμημάτων, τα οποία πολιορκούσαν το Φρούριο της Άμφισσας και άλλων, τα οποία βρίσκονταν σε αποστολές στα χωριά της περιοχής, προκειμένου να σπεύσουν στην Αράχωβα, για την ενίσχυση των αμυνομένων.

Προαποστολή και Αμυντική Εγκατάσταση

Σε εκτέλεση της Διαταγής Επιχειρήσεως του Αρχιστρατήγου, η δύναμη προαποστολής αναχώρησε αμέσως τη νύχτα της 17^{ης} (ξημέρωμα 18^{ης}) Νοεμβρίου για την Αράχωβα και όταν έφθασε στη νότια παρυφή της, ο Γαρδικιώτης διέταξε στάση, ώστε να συγκεντρωθεί όλη η δύναμη και να δοθούν οδηγίες για τις περαιτέρω ενέργειες.

Αμέσως μετά προωθήθηκαν τμήματα αναγνωρίσεως (περίπολοι) σε διάφορες κατευθύνσεις, τα οποία ανέφεραν, ότι η Αράχωβα δεν κατέχεται από εχθρικά τμήματα. Έτσι, όλη η δύναμη προαποστολής προχώρησε στην περιοχή της εκκλησίας

του Αγίου Γεωργίου και στα σπίτια της ανατολικής παρυφής, όπου άρχισε την οργάνωση θέσεων μάχης και την αμυντική εγκατάσταση.

Επίσης, σε εφαρμογή του σχεδίου άμυνας, μικρά τμήματα προωθήθηκαν στα δρομολόγια κατευθύνσεων του εχθρού (υψώματα Μάνας - Αράχωβα και Στενό Ζεμενού - Αράχωβα), για την εκτέλεση της αποστολής τους, ως φυλάκια προφυλακών μάχης.

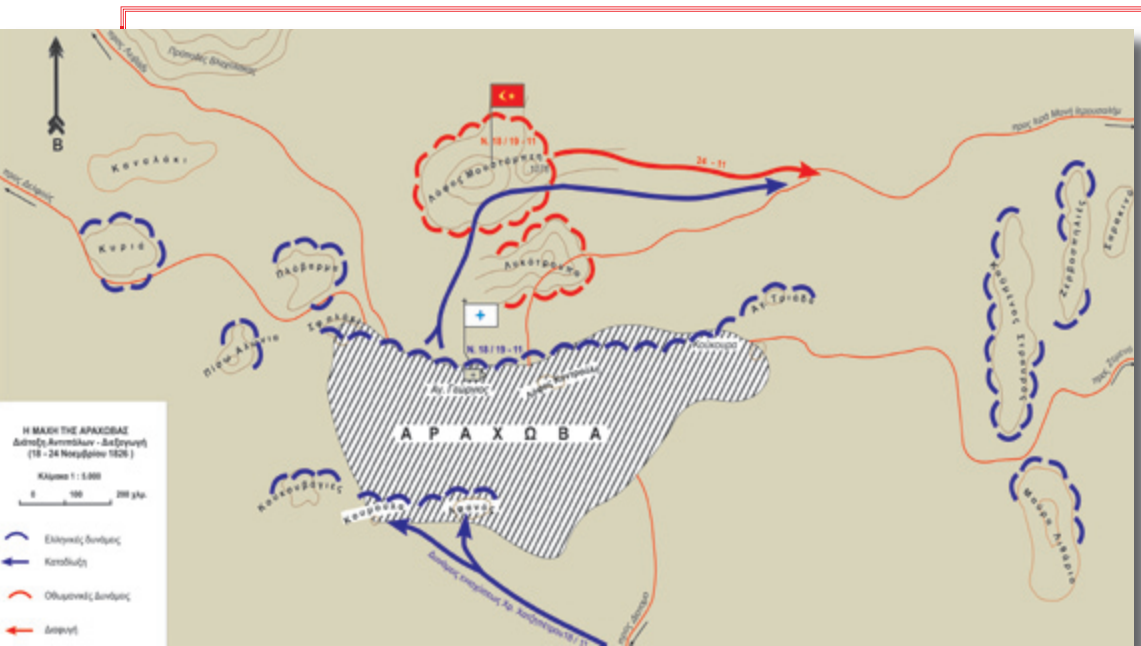
Η ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΜΑΧΗΣ

Πρώτη Ημέρα - 18^η Νοεμβρίου

Τα μικρά ελληνικά τμήματα, τα οποία είχαν προωθηθεί ως φυλάκια προφυλακών μάχης και είχαν εγκατασταθεί στις δύο κατευθύνσεις, υψώματα Μάνας - Αράχωβα και Στενό Ζεμενού - Αράχωβα, τις προμεσημβρινές ώρες (περίπου στις 10:00) ανέφεραν στους Οπλαρχηγούς Γαρδικιώτη Γρίβα και Γεώργιο Βάγια, ότι εμφανίσθηκαν οι εμπροσθοφυλακές των εχθρικών τμημάτων, στην πρώτη κατεύθυνση, κατερχόμενες τα βορειοανατολικά υψώματα της Αράχωβας και στη δεύτερη, εισερχόμενες στο Στενό Ζεμενού.

Τις μεσημβρινές ώρες, οι Τουρκαλβανοί, αφού προωθήθηκαν, επιτίθονταν από διάφορες κατευθύνσεις και συγκρούονταν με τα ελληνικά τμήματα, τα οποία αμύνονταν στην περιοχή της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου και στα γύρω σπίτια. Η μάχη γενικεύτηκε και για περίπου δύο ώρες εξακολουθούσε σφοδρή, ενώ τα εχθρικά τμήματα, τα οποία ενεργούσαν στην κατεύθυνση Στενό Ζεμενού - Αράχωβα, είχαν αρχίσει να καταλαμβάνουν τα πρώτα σπίτια της ανατολικής παρυ-

⁶ Δ. Αινιάν, Άπαντα Απομνημονεύματα και Γ. Χαρίτος, Η Μάχη της Αράχωβας κ.λπ., Αθήναι 2001, σελ. 23-24.

φής της Αράχωβας.

Στην ίδια κατεύθυνση, η κύρια εχθρική δύναμη, υπό τους Μουστάμπεη και Κεχαγιάμπεη, φθάνει στην Αράχωβα και ενεργεί σφοδρή επίθεση, με αλληπάληλες εφόδους εναντίον των Ελλήνων, οι οποίοι διατηρούν τις θέσεις τους. Όμως, παρά τη σθεναρή αντίδρασή τους, οι επιτιθέμενοι προχωρούν και καταλαμβάνουν μερικά ακόμη σπίτια.

Στη σχετικώς κρίσιμη αυτή φάση, το τμήμα των 400 ανδρών, με επικεφαλής τον Οπλαρχηγό Χριστόδουλο Χατζηπέτρο, προερχόμενο από το Δίστομο, καταφθάνει και καταλαμβάνει τα υψώματα Αφανός και Κουμούλα, ενισχύοντας έτσι την άμυνα στη νότια παρυφή της Αράχωβας.

Ταυτοχρόνως, η υπόλοιπη δύναμη, περίπου 800 άνδρες, υπό τον Αρχιστράτηγο, η οποία, σύμφωνα με το σχέδιο, ακολουθούσε την κύρια δύναμη του Μουστάμπεη, στην κατεύθυνση Στενό Ζεμενού - Αράχωβα, προσβάλλει από τα νότια τα εχθρικά τμήματα της οπισθοφυ-

λακής, ειδοποιώντας συνάμα και τα αμυνόμενα φίλια τμήματα για την άφιξη και την προώθησή της, και επιδιώκοντας να αποκλείσει, κατά το δυνατόν, τους Οθωμανούς και από την κατεύθυνση αυτή.

Ο Μουστάμπεη, εκτιμώντας ότι οι δυνάμεις του κινδυνεύουν να εγκλωβισθούν μέσα στην Αράχωβα, προβαίνει στις εξής ενέργειες:

→ Αποσύρει όλες τις δυνάμεις του και τις εγκαθιστά σε αμυντική διάταξη βορείως της Αράχωβας, στα υψώματα Λόφος Μουστάμπεη και Λυκότρουπο, καθώς και στα ενδιάμεσα αυτών και στα γύρω αντερίσματα, αποσκοπώντας στη διοίκηση, τον έλεγχο και την αποτελεσματική επέμβαση των τμημάτων του, με αντεπιθέσεις εναντίον των Ελλήνων.

→ Διατάσσει δύναμη 500 Τουρκαλβανών να επιτεθεί εναντίον της κύριας δυνάμεως του Καραϊσκάκη, η οποία προχωρούσε από την κατεύθυνση του Ζεμενού, ώστε να την αναγκάσει να ανακόψει την προώθησή της και να πα-

ραμείνει έξω από την Αράχωβα.

→ Διατάσσει επίσης, τμήμα πενήντα ιππέων, να προωθηθεί στο ύψωμα Καϋμένος Σταυρός, ανατολικά της Αράχωβας, με αποστολή αφενός να παρακολουθεί και να αναφέρει τις κινήσεις της κύριας δυνάμεως του Καραϊσκάκη και εξάλλου να ασφαλίσει τη δύναμη του Μουστάμπεη, αποκρούοντας οποιαδήποτε επιθετική προσβολή εναντίον της, από ανατολική κατεύθυνση.

Ο Καραϊσκάκης, συνεχίζοντας την προώθηση της κύριας δυνάμεως και προσεγγίζοντας στην Αράχωβα, διατάσσει τμήμα 300 ανδρών, με επικεφαλής τους Οπλαρχηγούς Γιώτη Δαγκλή, Διαμάντη Ζέρβα και Χριστόφορο Περραιβό να καταλάβουν τα υψώματα της διαβάσεως στην περιοχή Ζερβοσπηλιές, επί της οδού πηγές Μάνας - Αράχωβα και να έχουν ετοιμότητα ταυτόχρονης επιθέσεως στην κατεύθυνση Διάβαση Ζερβοσπηλιές - ύψωμα Λυκότροπο - Αράχωβα, ως δευτερεύουσα προ-

σπάθεια (Δ.Π.), ενώ ο ίδιος θα ενεργούσε κατά μέτωπο, με κύρια προσπάθεια (Κ.Π.) στην κατεύθυνση Μύλοι Πάνιας - ύψωμα Μαύρα Λιθάρια - Αράχωβα⁷.

Κατά την προώθηση και όταν τα πρώτα τμήματα της Κ.Π. φθάνουν στο ύψωμα Μαύρα Λιθάρια, εντοπίζουν δεξιά (βορείως) στο ίδιο ύψος, στο ύψωμα Καϋμένος Σταυρός το εχθρικό τμήμα των ιππέων. Αμέσως ο Καραϊσκάκης διατάσσει επιθετική κίνηση και προσβολή των ιππέων με δικό του τμήμα, στην εμφάνιση του οποίου οι ιππείς υποχωρούν χωρίς αντίσταση, επιστρέφοντας στην αμυντική τοποθεσία του Μουστάμπεη⁸.

Αμέσως μετά, τα προωθημένα ελληνικά τμήματα καταλαμβάνουν το ύψωμα Καϋμένος Σταυρός και με σχετικώς αργό ρυθμό και αυξημένα μέτρα ασφαλείας, συνεχίζουν την επίθεση προς την Αράχωβα, προκειμένου να ενισχύσουν και να υποστηρίξουν, τα αμυνόμενα φίλια τμήματα. Τη στιγμή αυτή εκδηλώνεται επιθετική

⁷ Γ. Κρέμος, Η Ιστορία της Ελλάδος, σελ. 917.

⁸ Γ. Κρέμος, Η Ιστορία της Ελλάδος, σελ. 917.

ενέργεια του τμήματος των 500 Τουρκαλβανών με μεγάλη ορμή, ώστε μετά από συμπλοκή ενός τετάρτου της ώρας, αναστέλλεται η συνέχιση της επιθέσεως στο κέντρο της διατάξεως των επιτιθέμενων ελληνικών τμημάτων, προκαλώντας μικρή υποχώρηση της δυνάμεως της Κ.Π. και σύγχυση στη δύναμη της Δ.Π.

Στη δυσμενή αυτή εξέλιξη, την κατάσταση αποσόβησε η άμεση επέμβαση των Σουλιώτικων τμημάτων με επικεφαλής τους Οπλαρχηγούς Γεώργιο Ζήκου Τζαβέλλα και Γιαννούση Πανομάρα. Τα τμήματα αυτά, ευρισκόμενα στην πλευρά, η οποία κλονίσθηκε, διατηρούν τις θέσεις τους και αμέσως μετά επιτίθενται με αποτέλεσμα, αφενός να ανακόψουν την επιθετική ορμή του εχθρικού τμήματος εναντίον τους, φονεύοντας μάλιστα τον Αρχηγό του Οσμάν Αγά, και αφετέρου να συγκρατήσουν όσους από τους Έλληνες υποχωρούσαν, να συνεχίσουν την επίθεση και να αναγκάσουν τους Οθωμανούς να τραπούν σε φυγή, δυτικώς της Αράχωβας, στα υψώματα Πλόβαρμα και Καναλάκι, διαφεύγοντας προς την περιοχή των Δελφών. Τα εχθρικά αυτά τμήματα βρέθηκαν αντιμέτωπα με τα τμήματα των Οπλαρχηγών Δυοβουνιώτη και Πανουργιά, τα οποία προέρχονταν από τους Δελφούς και κατευθύνονταν στην Αράχωβα για ενίσχυση των φίλιων δυνάμεων, οπότε δέχθηκαν επίθεση, από τους Δυοβουνιώτη και Πανουργιά, κατά τη διαφυγή τους και αναγκάστηκαν να στραφούν και πάλι, υποχωρώντας προς την Αράχωβα. Εκεί και άλλα οθωμανικά τμήματα διέφευγαν από την Αράχωβα προς τους Δελφούς, εξαιτίας της μετωπι-

κής επιθέσεως της δυνάμεως του Αρχιστρατήγου και, πιεζόμενα εκατέρωθεν (από τη δύναμη του Καραϊσκάκη και τα τμήματα Δυοβουνιώτη και Πανουργιά), αναγκάζονται να τραπούν βορείως της Αράχωβας και να καταφύγουν στην αμυντική τοποθεσία του Μουστάμπεη⁹.

Όταν η δύναμη των 500 Τουρκαλβανών επιτέθηκε στο κέντρο της δυνάμεως του Αρχιστρατήγου, οι Οπλαρχηγοί Δαγκλής, Ζέρβας και Περραιβός, εκτιμώντας την κρισιμότητα της καταστάσεως και ενώ δέχονταν εχθρική επίθεση στη Διάβαση Ζερβοσπηλιές, με πρωτοβουλία τους, αποφασίζουν να επιτεθούν εναντίον της εχθρικής αμυντικής τοποθεσίας (Μουστάμπεη), επιδιώκοντας να αποσπάσουν την προσοχή του, ώστε αφενός να αποτρέψουν τη δυνατότητα αντεπιθέσεως, όπου η τοποθεσία του δέχονταν επίθεση από ελληνικά τμήματα και αφετέρου να αποδυναμώσουν την πίεση, την οποία ασκούσε στο κέντρο της διατάξεως της δυνάμεως του Αρχιστρατήγου. Έτσι προωθούν τα τμήματά τους δυτικώς του υψώματος Καϊμένος Σταυρός, καταλαμβάνουν ένα ανώνυμο ύψωμα (υψ. 1076) υπερκείμενο, βορείως - βορειοανατολικώς της εχθρικής αμυντικής τοποθεσίας, ως βάση εξορμήσεως, από όπου εκδηλώνουν επιθετική ενέργεια εναντίον της τοποθεσίας. Προσπάθεια αντεπιθέσεως εχθρικού τμήματος αποκρούεται, και μετά από αγώνα περίπου μισής ώρας το τμήμα αυτό τρέπεται σε φυγή, επανερχόμενο στην τοποθεσία. Δύο ακόμη απόπειρες αντεπιθέσεως, εναντίον άλλων ελληνικών τμημάτων αποτυγχάνουν, με σημαντικές, σε βάρος των εχθρικών δυνάμεων αντεπιθέσεως, απώλειες¹⁰.

Στο μεταξύ, η επιθετική ενέργεια του

⁹ Δ. Αινιάν, Άπαντα Απομνημονεύματα.

¹⁰ Χρ. Περραιβός, Απομνημονεύματα Πολεμικά, σελ. 200

**Ο «Πόλεμος των Ελλήνων εις Ράχωβα» των Δ.Ζωγράφου - Ι. Μακρυγιάννη (Αθήναι, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη).
Με τον αριθμό 8 σημειώνεται στην εικόνα το ταμούρι των Τούρκων.**

τμήματος των 500 Τουρκαλβανών δεν ευοδώθηκε, παρά την πεισματώδη προσπάθειά του, με αποτέλεσμα και αυτό να ανατραπεί και να συμπτυχθεί στο εσωτερικό της τοποθεσίας.

Στο τέλος της πρώτης ημέρας της μάχης, με τη δύση του ηλίου, η κατάσταση των αντιπάλων είχε διαμορφωθεί ως εξής:

Η κύρια δύναμη των Οθωμανών υπό τους Μουστάμπεη και Κεχαγιάμπεη είχε συγκεντρωθεί και είχε εγκατασταθεί αμυντικώς στα υψώματα Λόφος Μουστάμπεη βορείως της Αράχωβας και Λυκότρουπο, βορειοανατολικά της Αράχωβας, όπου βρίσκονταν οι Καρσοφίλμπεη και Ελ-

μάνσμπεη, ενώ όλη η υπόλοιπη δύναμη με τους επικεφαλής αξιωματικούς ήταν πλήρως εκτεθειμένη στις κορυφές των γυμνών λόφων, με μέσα προστασίας και καλύψεως τους ίππους, τους ημίονους και τις αποσκευές¹¹.

Η εχθρική αμυντική τοποθεσία, εδαφικώς περιορισμένη, ήταν περικυκλωμένη και η εγκατεστημένη σε αυτή δύναμη ήταν εγκλωβισμένη.

Ο Αρχιστράτηγος, αμέσως μετά από αυτή την αναδιάταξη της εχθρικής δύναμews, εγκατέστησε το Στρατηγείο του στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, αποθέτοντας τη θερμή προσευχή του και την ελπίδα της νίκης στη δύναμη και

¹¹ Γ. Κρέμος, Ιστορία της Ελλάδος, σελ. 917.

στη σκέπη του προσάτη του Αγίου. Για να είναι η άμυνα πιο αποτελεσματική, διατάσσει τη βελτίωση των θέσεων μάχης στη βόρεια πλευρά του περιβόλου της εκκλησίας και στα γύρω σπίτια.

Η μέχρι τότε εξέλιξη και η εκτίμηση της καταστάσεως τον οδηγούσε στο συμπέρασμα, ότι η θέση των Οθωμανών θα επιδειωνόταν και έδωσε εντολή στους οπλαρχηγούς της δυνάμεώς του να καταλάβουν με τα τμήματά τους επίκαιρες θέσεις, προκειμένου να αποκλείσουν τα δρομολόγια διαφυγής και να παρεμποδίσουν τη δυνατότητα ενισχύσεως των εγκλωβισμένων με άλλες δυνάμεις.

Τη νύχτα της 18^{ης} (ξημέρωμα 19^{ης}) Νοεμβρίου εκδηλώθηκε δριμύ ψύχος με σύννεφα, ομίχλη και βόρειο άνεμο. Τα εχθρικά τμήματα, εκτεθειμένα στο ύπαιθρο, υπό δυσμενείς καιρικές συνθήκες, βρέθηκαν σε μειονεκτική θέση, ενώ οι Έλληνες αντιμετώπιζαν το ψύχος, χρησιμοποιώντας ως καταλύματα τα σπίτια των Αραχωβιτών, επιστρέφοντας εκ περιτροπής στις θέσεις μάχης. Όμως, όσοι (συνήθως όχι όλοι) και όταν επέστρεφαν, παρέμεναν στις θέσεις σε επαγρύπνηση πιο λίγο χρόνο. Πολλοί μάλιστα έπιναν άφθονο αραχωβίτικο χλιαρό κρασί, τρώγοντας και λίγες ελιές, από όσες είχαν αφήσει οι Αραχωβίτες, έπεφταν σε βαθύ ύπνο μέσα στα σπίτια και συνεπώς ήταν αναξιόμαχοι.

Οι Οθωμανοί, ενώ αντιλήφθηκαν την απουσία των Ελλήνων από τις θέσεις μάχης, υποψιάσθηκαν, ότι σχεδίαζαν κάποια αιφνιδιαστική ενέργεια και δεν εκμεταλλεύθηκαν την ευκαιρία να εκτοξεύσουν νυχτερινή αντεπίθεση και να επιχειρήσουν διαφυγή. Ασφαλώς, αν ενεργούσαν, η προσπάθειά τους θα ευοδωνόταν.

Σε σύσκεψη και σχετική συζήτηση των Μουστάμπεη και Κεχαγιάμπεη δεν

εγκρίθηκε η πρόταση διαφυγής, γιατί ο πρώτος θεωρούσε τη φυγή πράξη ατιμωτική και ο δεύτερος ήλπιζε ότι ο Κιουταχής θα έστελνε ενίσχυση.

Δεύτερη Ημέρα - 19^η Νοεμβρίου

Από το Π.Φ. της ημέρας (προ της ανατολής του ηλίου) όλα τα ελληνικά τμήματα, με επικεφαλής τους οπλαρχηγούς τους, σύμφωνα με την εντολή του Αρχιστρατήγου, η οποία δόθηκε την προηγούμενη, είχαν εγκατασταθεί σε διάταξη περικυκλώσεως της εχθρικής αμυντικής τοποθεσίας. Ιδιαίτερα μέτρα είχαν ληφθεί σε επίκαιρες θέσεις με την κατασκευή μικρών προμαχώνων (θέσεων μάχης), κυρίως στις διαβάσεις και στα δρομολόγια, με μικρά διαστήματα μεταξύ των προμαχώνων, ώστε να αποτραπεί κάθε προσπάθεια διαφυγής.

Από το πρωί άρχισε ανταλλαγή πυρών μεταξύ των αντιπάλων, με συνεχώς αυξανόμενο ρυθμό, χωρίς σημαντικές απώλειες των εχθρικών τμημάτων, γιατί είχαν επίσης κατασκευάσει προμαχώνες, από τους οποίους προστατεύονταν.

Τη δεύτερη αυτή ημέρα της μάχης και άλλα φίλια τμήματα με τους οπλαρχηγούς τους καταφθάνουν, σύμφωνα με τις γραπτές εντολές (επιστολές) του Αρχιστρατήγου και εγκαθίστανται στα δυτικά υψώματα, επιτυγχάνοντας έτσι αποκλεισμό των δυνάμεων του Μουστάμπεη και από τη δυτική πλευρά.

Τρίτη Ημέρα - 20^η Νοεμβρίου

Ενωρίς το πρωί είχαν φθάσει στην Αράχωβα τα τμήματα των Οπλαρχηγών Μακρή, Δράκου, Καλύβα, Αποκορίτη, Γιόλδαση, Κωνσταντή Γρίβα, του Κομνά Τράκα με 150 άνδρες, το οποίο βρισκόταν στο Κωρύκειο άντρο, και τέλος του Σπύρου Μήλιου με

περισσότερους από 300 άνδρες, το οποίο είχε παραμείνει στο Δίστομο, με εντολή του Καραϊσκάκη, όταν αναχώρησε για την Αράχωβα με την κύρια δύναμη.

Τα τμήματα αυτά καταλαμβάνουν και-ριες θέσεις στην περιοχή, συμπληρώνον-τας έτσι την περικύκλωση της εχθρικής αμυντικής τοποθεσίας.

Επίσης, μία σημαντική δύναμη συγκρο-τείται, ως εφεδρεία του Αρχιστρατήγου, με ετοιμότητα άμεσης επεμβάσεως, όπου και όταν η εχθρική δραστηριότητα θα παρου-σιαζόταν ισχυρή και επικίνδυνη για την εξέ-λιξη του αγώνα των ελληνικών τμημάτων.

Έτσι, οι Έλληνες από αμυνόμενοι που ήσαν έγιναν επιτιθέμενοι και ασκούσαν συνεχή πίεση στην εχθρική αμυντική το-ποθεσία και αποτελεσματικό έλεγχο των δρομολογίων διαφυγής ή ενισχύσεως¹².

Τέταρτη Ημέρα - 21^η Νοεμβρίου

Την ημέρα αυτή, προκειμένου να υλο-ποιηθεί η τακτική του Αρχιστρατήγου για την περικύκλωση, τις πρωινές ώρες, ένα πρώτο τμήμα 300 ανδρών με επι-κεφαλής τους Οπλαρχηγούς Διαμαντή Ζέρβα, Λάμπρο Βέικο ή Ζάρμπα, Δήμο Τσέλιο και Κωνσταντίνο Βέρη διατάσσε-ται να εγκατασταθεί στο Στενό Ζεμενού, με αποστολή να αποτρέψει τη διέλευση εχθρικού τμήματος προς την Αράχωβα, για την ενίσχυση του Μουστάμπεη.

Επίσης, δεύτερο τμήμα με επικεφαλής τους Οπλαρχηγούς Χριστόφορο Περραι-βό και Γιώτη Δαγκλή διατάσσεται να εγκα-τασταθεί στα υψώματα Ζερβοσπηλιές και Καϋμένος Σταυρός, για τον έλεγχο του δρομολογίου Μονής Αγίας Ιερουσαλήμ - Αράχωβα με την ίδια αποστολή, όπως

και το πρώτο¹³.

Στο μεταξύ, στην περιοχή της Δαύ-λειας, ικανή εχθρική δύναμη είχε συ-γκροτηθεί σε δύο σώματα. Το πρώτο δυνάμει 800 ανδρών υπό τον Αβδου-λάχ Αγά με αποστολή να προελάσει δια-μέσου του Στενού Ζεμενού προς την Αράχωβα, ως συνοδεία εφοδιοπομπής υποζυγίων με πολλά εφόδια για τον ανε-φοδιασμό των εγκλωβισμένων και για να διευκολύνει την προσπάθεια διαφυγής, και το δεύτερο πιο μικρής δυνάμει, να προελάσει διαμέσου του δρομολογί-ου Μονή Αγίας Ιερουσαλήμ - υψώματα Μάνας - Αράχωβα, με αποστολή την ενί-σχυση των εγκλωβισμένων.

Όταν η κεφαλή του δεύτερου σώματος φθάνει στο ύψωμα Σαρακινό, προ των υψωμάτων Ζερβοσπηλιές και Καϋμένος Σταυρός, βάλλει συνηματικά πυρά, για να αναφέρει την άφιξη του ως ενισχύσεως.

Αμέσως μετά, ο Μουστάμπεης, κατοπτέυ-οντας την γύρω περιοχή και διαπιστώνο-ντας ότι προς την κατεύθυνση αυτή δεν υπάρχει ισχυρή Ελληνική δύναμη, διατάσσει ένα τμήμα να επιτεθεί από τα νότια εναντί-ον των τμημάτων Περραιβού και Δαγκλή, αφενός για να διευκολύνει την προέλαση της δυνάμει ενισχύσεως και αφετέρου για να διατηρήσει ανοιχτό το δρομολόγιο προς τη Μονή Αγίας Ιερουσαλήμ.

Τα τμήματα Περραιβού και Δαγκλή, τα οποία δέχθηκαν την εχθρική επίθεση υπο-χωρούν από τα υψώματα Ζερβοσπηλιές και Καϋμένος Σταυρός, ενώ οι εγκλωβι-σμένοι, υπερβαίνοντας τους προμαχώνες τους, επιχειρούν να συνενωθούν με τη δύναμη ενισχύσεως. Ο θόρυβος και η ανα-ταραχή στα τμήματα των αντιμαχομένων

¹² Ν. Σπηλιάδης, Απομνημονεύματα, σελ. 154.

¹³ Ν. Σπηλιάδης, Απομνημονεύματα, σελ. 154-155.

«...Εμείς δε ζητούμε άλλο Τι
σήμερα παρά Την ελευθερία
μας, Την οσοία ο θεός εχά-
ρισε σε κάθε άνθρωπο να
Την χαίρειται εν όσω ζεί, χω-
ρίς να βλάψει Το Τείπονά Του.
Εσείς, ατωνιζόμενοι να μας
Τη σκοτώσετε, δεν κάμνετε άλ-
λο Τι παρά να καταπατείτε
Τη θείκη απόφασ#....»»

προκάλεσαν την προσωπική παρουσία του Αρχιστρατήγου, ώστε να εκδηλωθεί άμεση επέμβαση με ικανή δύναμη εναντίον των Οθωμανών, οι οποίοι επιχειρήσαν να διαφύγουν, με αποτέλεσμα, αφού δεν είχε ακόμη αφιχθεί η δύναμη ενισχύσεως από την κατεύθυνση του Ζεμενού (του Αβδουλάχ Αγά), να αναγκασθούν να υποχωρήσουν και να επανέλθουν στην αμυντική τοποθεσία.

Μετά την εξέλιξη αυτή, η δύναμη ενισχύσεως από την κατεύθυνση της Μονής Αγίας Ιερουσαλήμ, για να αποφύγει περαιτέρω φθορά και περισσότερες απώλειες, υποχώρησε και επέστρεψε στη Δαύλεια, διαμέσου της Μονής.

Η δύναμη ενισχύσεως υπό τον Αβδουλάχ Αγά, κατά την προέλαση και μόλις η εμπροσθοφυλακή εισήλθε στο Στενό Ζεμενού, από λανθασμένη εκτίμηση και βιαστική ενέργεια του εκεί

ελληνικού τμήματος, δέχεται προσβολή με πυρά και σημαντικές σε βάρος της απώλειες, αλλά το κύριο σώμα, λόγω της στενότητας του χώρου και, κατά συνέπεια, της αδυναμίας αναπτύξεως για επίθεση, υποχωρεί ατάκτως, επιστρέφοντας στη Δαύλεια.

Μετά την αποτυχία της ενισχύσεως και της διαφυγής των εγκλωβισμένων προς τη Μονή Αγίας Ιερουσαλήμ, ο Αρχιστράτηγος, αμέσως μετά τη σύγκρουση και ελέγχοντας την κατάσταση, αποστέλλει νέα τμήματα και προς τις δύο κατευθύνσεις εναντίον των εχθρικών δυνάμεων ενισχύσεως.

Όταν τα νέα αυτά τμήματα έφθασαν επί τόπου, οι συγκρούσεις είχαν τελειώσει με απώλειες των εχθρικών τμημάτων 30 νεκρούς, πολλούς τραυματίες και 80 κτήνη, φορτωμένα με εφόδια¹⁴.

Ο Μουστάμπεης, αποκλεισμένος και

με το ηθικό της δυνάμεώς του πολύ χαμηλό, εξαιτίας των δυσμενών καιρικών συνθηκών (βροχή, δριμύ ψύχος), της ελλείψεως εφοδίων και της αδυναμίας ενισχύσεως, καθώς και σχετικής απαιτήσεως πολλών υφισταμένων του, υποχρεώνεται να ζητήσει συνθήκη.

Το αίτημα της συνθήκης αναφέρεται στον Αρχιστράτηγο, ο οποίος αποστέλλει ως εκπροσώπους του τους Οπλαρχηγούς Χριστόφορο Περραιβό και Γιάννη Ρούκη, προκειμένου να διαπραγματευθούν τους όρους της συνθήκης με τους εκπροσώπους του Μουσταάμπεη, τον Χιλίαρχο Χότο Λέγκα και τον Εκατόνταρχο Σουλεϊμάν Τόσκα.

Ο Λέγκας, τελειώνοντας την εισήγησή του, μεταξύ άλλων, είπε: «...Σας παρακαλούμε λοιπόν, να μας αφήσετε ελεύθερους με τα όπλα μας να πάμε στο Ζητούνι (Λαμία). Όσα ζώα και περιττά πράγματα έχομε μαζί μας, όλα σας τα δίδομε με ευχαρίστησή μας και για την πίστη της συμφωνίας μας, ζητούμε να μας δώσετε πέντε καπεταναίους και να πάρετε και εσείς άλλους τόσους σημαντικούς Τούρκους, έως να φτάσωμε στο Ζητούνι ασφαλείς και τότε λαμβάνει ο καθένας πίσω τους δικούς του. Και κοντά σε όσα σας είπαμε, σας υποσχόμεθα και φιλία παντοτινή».

Ο Περραιβός, μεταξύ άλλων, απάντησε: «...Εμείς δε ζητούμε άλλο τι σήμερα παρά την ελευθερία μας, την οποία ο Θεός εχάρισε σε κάθε άνθρωπο να την χαίρεται εν όσω ζεί, χωρίς να βλάψει το γείτονά του. Εσείς, αγωνιζόμενοι να μας τη σκοτώσετε, δεν κάμνετε άλλο τι παρά να καταπατείτε τη θεική απόφαση. Όσο για την όποια ζητείτε συνθήκη, εμείς τη δεχόμεθα, κατά τη διαταγή του Αρχηγού μας, με τα εξής κεφάλαια:

→ Η ζωή σας θέλει είναι ελεύθερα και απείρακτος από μικρού έως μεγάλου, επειδή ούτε η συνείδησή μας ούτε η θρησκεία μας συγχωρούσι να βλάψωμε τους όσους μας ζητούν συγχώρηση.

→ Προ της αναχωρήσεώς σας, να μας παραδώσετε τα Σάλωνα και τη Λιβαδειά.

→ Η αναχώρησή σας δεν συγχωρείται έως εις το Ζητούνι, αλλά να υπάγει έκαστος εις τα ίδια.

→ Όσα όπλα και χρήματα φέρετε επάνω σας από μικρού έως μεγάλου, φορέματα διπλά, ζώα παντός γένους και όλα τα κινητά, θέλετε τα παραδώσει εις όποιαν επιτροπήν διατάξει ο Αρχηγός μας.

→ Δια την ασφαλή εκτέλεση των διαληφθέντων κεφαλαίων, ζητούμε εκ μέρους σας ομήρους τον Καρσοφίλμπεην, αδελφόν του Μουσταάμπεη και τον Κεχαγιαάμπεην, σεις δε, εκτός του Αρχηγού μας, έχετε την άδεια να ζητήσετε όποιους οπλαρχηγούς θέλετε.

Αυτά είναι τα, εκ μέρους του Αρχηγού μας και λοιπών οπλαρχηγών, ζητήματα, εις τα οποία δεν συγχωρείται καμμία συγκατάβασις.

¹⁴ Χρ. Περραιβός, Πολεμικά Απομνημονεύματα, σελ. 201-202.

«...Ἡ ζωὴ σας θέλει εἶναι ελευθέρη καὶ ἀπειρακτὸς ἀπὸ μικροῦ ἕως μετᾶλου, ἐπειδὴ οὔτε ἡ συνειδήσῃ μας οὔτε ἡ θρησκεία μας συτχωροῦσι νὰ βλάψωμε τοὺς ὄσους μας ἡπῶν συχώρησῃ... Ἄν τὰ δέχεσθε, ἡμεῖς εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ τὰ ἐκτελέσωμεν ἀμέσως, τὸ ἐναντίον δε, πάλιν ἀρχίζομεν τὸν πόλεμον καὶ ὁ θεός, ὅποιον ἴψωρίζει ἀδίκον, αὐτὸν παιδεύσει».

Ἄν τὰ δέχεσθε, ἡμεῖς εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ τὰ ἐκτελέσωμεν ἀμέσως, τὸ ἐναντίον δε, πάλιν ἀρχίζομεν τὸν πόλεμον καὶ ὁ θεός, ὅποιον γνωρίζει ἀδίκον, αὐτὸν παιδεύσει»¹⁵.

Οἱ ὄροι, τοὺς οποίους ἀντιπρότεινε ὁ Καραϊσκάκης, ἀπορρίφθηκαν ἀπὸ τοὺς Μουστάμπεη καὶ Κεχιαγιάμπεη, ἐπειδὴ φοβούνταν τὴν ὀργή του Κιουταχί καὶ ἤλπιζαν ὅτι τελικῶς δε θα τοὺς ἐγκατέλειπε στὴ δεινὴ θέση στὴν ὁποία βρισκόνταν.

Δύο ὥρες, μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν ἐκπροσώπων τοῦ Μουστάμπεη, ἡ ἀπάντηση τῆς ἀπορρίψεως τῶν ὄρων τῆς συνθήκης δόθηκε ἀπὸ τὴν ἐχθρική ἀμυντική τοποθεσία, με τὴν ἐκφώνηση τῆς λέξεως «Πόλεμος» τρεῖς φορές.

Ὁ Ἀρχιστράτηγος, βέβαιος πλέον ὅτι οἱ ἐγκλωβισμένοι θα ἐπιχειρήσουν νὰ διασπάσουν τὸν κλειό καὶ νὰ διαφύγουν γιὰ νὰ σωθοῦν, ἐνίσχυσε τὰ τμήματα, τὰ ὁποία κατεῖχαν τὶς διαβάσεις, ἐπιδιώκοντας τὸν πιο ἀποτελεσματικὸ ἐλεγχὸ τῶν δρομολογίων διαφυγῆς¹⁶.

Εἰδικότερα, γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό:

→ Τα τμήματα τῶν Ὀπλαρχηγῶν Δυοβουνιώτη καὶ Τράκα, ἐνισχυμένα με τοὺς Ἀραχωβίτες, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν γύρω ἀπὸ τὴν Πληκόβρυση, διατάχθηκαν νὰ καταλάβουν τὰ υψώματα, δυτικῶς καὶ βορειοδυτικῶς τῆς Ἀράχωβας, ἤτοι: Κουκουβάγιες, Σφαλάκι, Πλόβαρμα, Κυριά, Πίσω Ἀλώνια κ.α., μέχρι τοὺς πρόποδες τῆς Βλαχόλακας, ὥστε νὰ ἀποτραπεί ἡ διαφυγὴ πρὸς τοὺς Δελφούς καὶ πρὸς τὴν Ἀμφισσα ἢ πρὸς τὴν περιοχὴ Λειβάδι καὶ στὴ συνέχεια δυτικῶς καὶ βορειοδυτικῶς τοῦ Παρνασσού.

→ Τα τμήματα τῶν Ὀπλαρχηγῶν Δαγκλή, Περραιβοῦ, Γεωργίου Βάγια, Γαρδικιώτη Γρίβα καὶ τῶν Σουλιωτῶν, ἐνισχυμένα ἐπίσης με Ἀραχωβίτες, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν στὶς συνοικίες τῆς Ἀράχωβας Κούκουρα καὶ Καλόβρυση, διατάχθηκαν νὰ καταλάβουν τὰ υψώματα Ἁγία Τριάδα, Καῦμένος Σταυρός, Ζερβοσπηλιές καὶ Σαρακινό, μέχρι τὴν ὁδὸ ἀπὸ Ἀράχωβα πρὸς τὴν πηγὴ Μάνα, ὥστε νὰ ἀποτραπεί ἡ διαφυγὴ πρὸς τὸ Στενὸ καὶ τὴν κοιλάδα Ζεμενοῦ.

¹⁵ Χρ. Περραιβός, Πολεμικά Ἀπομνημονεύματα.

¹⁶ Γ. Κρέμος, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, σελ. 919.

**Ανηφορικός Δρόμος
γερόντων, προς ανά-
μνηση της Μάχης της
Αράχωβας, απέναντι
από την εκκλησία του
Αγίου Γεωργίου.**

→ Ο Αρχιστράτηγος με την υπόλοιπη δύναμη και τους Αραχωβίτες των άλλων συνοικιών κατείχαν το κέντρο της διατάξεως στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και στα γύρω σπίτια.

Η εντολή του, προς όλα τα τμήματα, ήταν να ασκούν πίεση με συνεχή πυρά, χωρίς διακοπή, εναντίον της εχθρικής αμυντικής τοποθεσίας.

Την κατανομή των Αραχωβιτών σε αυτές τις αποστολές καθόρισε ο ίδιος προσωπικώς, γιατί αυτοί γνώριζαν πολύ καλά την περιοχή και τις διαβάσεις.

Πέμπτη Ημέρα - 22^η Νοεμβρίου

Η τακτική της περικυκλώσεως και ο αυστηρός αποκλεισμός εφαρμόζονταν και την πέμπτη ημέρα της μάχης, με συνεχή και πυκνά πυρά, την οποία επιβεβαίωσε ο Αρχιστράτηγος, από το πρωί, πραγματοποιώντας επίσκεψη και επιθεώρηση όλων των τμημάτων, στις κατεχόμενες θέσεις (προμαχώνες).

Ο Μουστάμπεης, στην προσπάθειά του να ενισχύσει το ηθικό των εγκλωβι-

σμένων, πραγματοποιώντας και αυτός επίσκεψη και επιθεώρηση των προμαχώνων, προέτρεπε τους Οθωμανούς να εκτελούν βολές εναντίον των Ελλήνων.

Η ανταλλαγή πυρών εξακολουθούσε και στη διάρκεια της νύχτας της 22^{ας} (ξημέρωμα επομένης) του μήνα, οπότε τραυματίστηκε ο Μουστάμπεης.

Ο Χριστόφορος Περραιβός αναφέρει, σχετικώς με τον τραυματισμό του Μουστάμπεη, τα εξής: «Κατά την 23^{ην} του μηνός Νοεμβρίου και περί την 2αν ώραν της νυκτός, επισκεπτόμενος ο Αρχηγός (Καραϊσκάκης) όλα τα ελληνικά οχυρώματα, διέταξε να πυροβολήσωσιν εκ συμφώνου κατά των Τούρκων. Η δίωρη σχεδόν διάρκεια των πυροβολισμών έφερεν απροσδοκίτως τον θάνατον του Μουστάμπεη, διότι εκ των ριπτομένων σφαιρών εκτύπησε μία την κεφαλήν του κατά μέτωπον, ήτις πάραυτα τον ενέκρωσεν και το στρατόπεδόν του εδειλίασε κρύψαντες τον θάνατόν του, αποφάσισαν την επιούσαν (23/11) να ζητήσωσι εκ δευτέρου συνθήκην, επί συμφωνία να μην τους αφαιρέσωσιν, ει δυνατόν, τα όσα

Όταν εσέστρεφε σὴν Ἀράχω-
βα, πῆε σὴν ἐκκλησία Του
Ἁγίου Γεωργίου καὶ πρὸςευ-
χῆθηκε με εὐλάβεια.
Με δάκρυα σὰ μάτια
ευχαρίστησε Τὸ Θεὸ καὶ Τὸν
πρωστάτη Του Ἅγιο.

χρήματα φέρουν εἰς τὴν ζώνην των, εἰς τὰ λε-
γόμενα κεμέρια, τὰ δε ἄλλα νὰ λάβωσιν ὅλα,
κατὰ τὴν ρηθείσαν συνθήκην»¹⁷. Ὁ ἀδελφός
τοῦ Μουστάμπεη Καρυοφίλμπεης καὶ οἱ
υπηρέτες τοῦ ἀπέκρουσαν τὸν τραυματισμὸ
τοῦ ἐπὶ δύο ἡμέρες, γιὰ νὰ μὴν ἐπηρεασθεῖ
ἀρνητικῶς τὸ ἠθικὸ τοῦ στρατεύματος.

Ἔκτη Ἡμέρα - 23^η Νοεμβρίου

Ἐνῶ ἔτσι εἶχαν τὰ πράγματα, τὴν ἕκτη
ἡμέρα τῆς μάχης, σχεδόν ὅλοι οἱ αξιω-
ματικοὶ τῶν ὀθωμανικῶν τμημάτων συ-
γκεντρώθηκαν ἐξω ἀπὸ τὴ σκηνὴ τοῦ Κε-
χαγιάμπεη καὶ, εὐρισκόμενοι σὲ ἀταξία,
ἀνησυχία καὶ ταραχὴ, φιλονικούσαν καὶ
φωνασκούσαν σὲ ἔντονο ὕφος, ἐξαιτίας
τῆς δεινῆς καταστάσεως στὴν ὁποία εἶ-
χαν περιέλθει, προβληματιζόμενοι γιὰ

τὴν περαιτέρω τηρητέα στάση τους.

Ἐνας υψηλόβαθμος αξιωματικὸς, μαζὶ
μὲ ἄλλους οἱ ὁποῖοι εἰσήλθαν στὴ σκηνή,
ἀπευθύνθηκε στὸν Κεχαγιάμπεη, λέγο-
ντας: «Μπέη, περιμένουμε τόσες ἡμέρες
βοήθεια, γιὰ νὰ σωθοῦμε, πλην ὁμως οἱ
ἐλπίδες μας ἔχουν ματαιωθεῖ. Τί πρέπει νὰ
κάνουμε γιὰ νὰ μὴ χαθοῦμε; Ὅλο τὸ στρά-
τευμα βρίσκεται σὲ μεγάλη ἀνησυχία».

Ἐνας ἄλλος, ἀπὸ τοὺς πῖο θρασεῖς,
Γκέκας στὴν καταγωγή, ἀφοῦ ἔριξε ἓνα
οργισμένο βλέμμα στὸν Κεχαγιάμπεη,
τοῦ λέγει: «Δεν βλέπεις, ὅτι κινδυνεύουμε
νὰ πέσομε στὰ χέρια τῶν Ἑλλήνων, νὰ
μας σκοτώσουν ἢ τὸ χειρότερο, νὰ μας
ἀφοπλίσουν, νὰ μας περιφέρουν ἀπὸ χω-
ριὸ σὲ χωριὸ καὶ νὰ μας βρίζουν ἀκόμα
καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ στους δρόμους;».

¹⁷ Χρ. Περραιβός, Πολεμικὰ Ἀπομνημονεύματα, Ἐκδοσὴ ΒΕΡΓΙΝΑ, Αθήνα 1997, σελ. 270.

Γ. Χαρίτος, Ἡ Μάχη τῆς Ἀράχωβας κ.λπ., ἐκδ. Δήμου Ἀράχωβας, Αθήνα 2001, σελ. 37.

Σύμφωνα μὲ τὴν τοπικὴ παράδοση, ὁ Μουστάμπεης βρισκόταν ὀρθὸς σὲ ἓνα βράχο στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Λόφου καὶ πυροβολοῦσε ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἐκείνη τὴν ὥρα, ὁ Ἀραχωβίτης πολεμιστὴς Στεργίου ἢ Στέρ-
γιος, ἐνῶ βρισκόταν στὸ ἀπέναντι τῆς θέσεως τοῦ Μουστάμπεη ἐλληνικὸ ὄχρωμα, λεγόμενο τοῦ «βράχου τοῦ
Κουτρούλη», τὸ ὁποῖο ἀπέχει περίπου 400 μ. ἀπὸ τὴ θέση τοῦ Μουστάμπεη, τὸν ἀναγνώρισε ἀπὸ τὸ μεγαλὸσωμο
ἀνάστημα καὶ τὸν φαιὸ ἐπενδύτη, τὸν πυροβόλησε καὶ τὸν τραυμάτισε στὸ μέτωπο. (Με τὶς συνθήκες αὐτές, ὥρα
2 μετὰ τὰ μεσάνυχτα, σκότος ἀπόσταση, ἦταν ἀδύνατη ἡ ἀναγνώριση τοῦ Μουστάμπεη καὶ ἡ ἐκτέλεση εὐστοχῆς
βολῆς ἐναντίον τοῦ. Συνεπῶς, ὁ τραυματισμὸς τοῦ προήλθε ἀπὸ βολίδα ἀγνώστου πολεμιστῆ).

**Η Μάχη της
Αράχωβας, 1826.
Έργο του Λαζαρή
Φαρμάκη.**

Όλα αυτά τα άκουσαν οι πιο πολλοί από τους συγκεντρωμένους, οι οποίοι τα επιδοκίμασαν και με ζωηρή συζήτηση, ομαδοποιημένοι σχολίαζαν τη δύσκολη κατάσταση, η οποία επικρατούσε τις τελευταίες ημέρες.

Ο Κεχαγιάμπεης, μην έχοντας μία κάποια πειστική απάντηση, προσπάθησε να κατευνάσει τα πνεύματα και πρότεινε στους υψηλόβαθμους αξιωματικούς να συσκεφθούν στη σκηνή του Μουστάμπεη, για να αποφασίσουν για την τηρητέα στάση, ενώ οι συγκεντρωμένοι απομακρύνθηκαν και διαλύθηκαν. Τότε εκεί, ο Καρυοφίλμπεης τούς ανακοίνωσε ότι ο Μουστάμπεης ήταν τραυματισμένος και βαριά ασθενής, ανήμπορος και ετοιμοθάνατος¹⁸.

Η είδηση του επικείμενου θανάτου του Μουστάμπεη διαδόθηκε αμέσως, με αποτέλεσμα να προκληθεί σύγχυση και κατάσταση απελπιστική σε όλο το στράτευμα.

Όταν όλα αυτά συνέβαιναν, η σιγανή βροχή, η οποία είχε αρχίσει από τις 21 του

μήνα και εξακολουθούσε να πέφτει αδιάκοπα, μετατράπηκε σε πυκνό χιόνι, το οποίο, σε περίπου μία ώρα, κάλυψε τα πάντα.

Την έκτη αυτή ημέρα της μάχης, ο Μουστάμπεης πέθανε. Έτσι, οι υψηλόβαθμοι επιτελείς και συνεργάτες του, αφού απέκρυσαν τον θάνατό του, αποφάσισαν να ζητήσουν για δεύτερη φορά συνθήκη, προτείνοντας να εφαρμόσουν όλους τους όρους, εκτός από την παράδοση των χρημάτων και του οπλισμού. Όμως, ο Καραϊσκάκης επέμεινε στους όρους της αρχικής συνθήκης και οι εκπρόσωποι των Οθωμανών επέστρεψαν άπρακτοι και κατηχυμένοι, αναφέροντας την αρνητική απάντηση των Ελλήνων¹⁹.

Η νύχτα της 23^{ης} (ξημέρωμα 24^{ης}) του μήνα πέρασε με γενική αναστάτωση και έντονες συζητήσεις, για τις συνθήκες κάτω από τις οποίες διαβιούσαν οι εγκλωβισμένοι, και γιατί έβλεπαν ότι το τραγικό τέλος τους πλησιάζει.

¹⁸ Δ. Αινιάν, Άπαντα Απομνημονεύματα & Χρ. Περραιβός, Πολεμικά Απομνημονεύματα, σελ. 204 & Γ. Κρέμος, Ιστορία της Ελλάδος, σελ. 920.

¹⁹ Χρ. Περραιβός, Πολεμικά Απομνημονεύματα, σελ. 204 & Γ. Κρέμος, Ιστορία της Ελλάδος, σελ. 920.

Έβδομη Ημέρα - 24^η Νοεμβρίου

Από το πρωί άρχισε φοβερή θύελλα. Ο δυνατός βόρειος άνεμος (ο Κατεβατός) φυσομανούσε άγριος και παγωμένος από τις κορυφές του Παρνασσού. Η χιονοθύελλα συνεχιζόταν χωρίς βελτίωση του καιρού και το χιόνι σκέπαζε τα πάντα.

Τις πρώτες μεταμεσημβρινές ώρες, οι εγκλωβισμένοι, μην έχοντας άλλη επιλογή, επιχείρησαν, μέσα στη χιονοθύελλα, να διασπάσουν τον κλοιό, με κατεύθυνση βορειοανατολική προς τα υψώματα της Μάνας, αποβλέποντας να διαφύγουν προς τη Μονή Αγίας Ιερουσαλήμ.

Σε αυτή την απέλπιδα προσπάθεια διαφυγής των Οθωμανών, οι Έλληνες εξορμούν εναντίον τους με τα σπαθιά, γιατί το χιόνι είχε υγράνει την πυρίτιδα και συνεπώς η χρησιμοποίηση των όπλων ήταν αδύνατη.

Η καταδίωξη συνεχίστηκε μέχρι αργά τη νύχτα και όσοι διέφυγαν προς τα υψώματα και τις χαράδρες του Παρνασσού υπέστησαν κρουοπαγήματα. Αρκετοί από αυτούς, οι οποίοι κατόρθωσαν να φθάσουν στη Μονή Αγίας Ιερουσαλήμ, πέθαναν από τις κακουχίες²⁰.

Την επομένη, 25^η του μήνα, ο Αρχιστράτηγος περιήλθε την περιοχή, όπου έγινε η καταδίωξη και διαπίστωσε το μέγεθος της καταστροφής της εχθρικής δύναμews.

Όταν επέστρεψε στην Αράχωβα, πήγε στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και προσευχήθηκε με ευλάβεια. Με δάκρυα στα μάτια ευχαρίστησε τον Θεό και τον προστάτη του Άγιο²¹.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

→ Ο αντίκτυπος της περιλαμπρης αυτής νίκης εναντίον των Οθωμανών εξύψωσε το φρόνημα των σκλαβωμένων Ελλήνων, αναπτέρωσε το ηθικό των μαχομένων και τους έδωσε ελπίδα να συνεχίσουν τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας, μέχρι την τελική δικαίωση.

→ Ο Καραϊσκάκης στην επιστολή - αναφορά του προς την Ελληνική Κυβέρνηση, με ημερομηνία 26 Νοεμβρίου 1826, αναφέρει συνοπτικώς τα γεγονότα της μάχης, χαρακτηρίζοντας τη νίκη ως την πιο σημαντική της επαναστατημένης Ελλάδος, την οποία αποδίδει, όχι μόνο στην ανδρεία και τον ηρωισμό των αγωνιστών, αλλά και στη βοήθεια του Υψίστου²².

→ Απώλειες Οθωμανών²³

- Νεκροί 1.300. Μεταξύ αυτών και οι Αρχηγοί τους Κεχαγιάμπης (Υπαρχηγός της Στρατιάς του Κιουταχή), Μουστάμπης, Καρυοφιλμπης και Ελμάνσμπης.

- Τραυματίες ανεξακρίβωτος αριθμός.
- Αιχμάλωτοι 200.

- Πολλά λάφυρα, σημαίες, σπλισμός και λοιπές αποσκευές, καθώς και αριθμός ίππων και ημιόνων περιήλθαν στους Έλληνες.

→ Απώλειες Ελλήνων²⁴

- Νεκροί 24.

- Τραυματίες 60.

- Είναι πιθανό, για λόγους σκοπιμότητας ή από έλλειψη επαρκών πληροφοριών να μην είχαν αναφερθεί οι πραγματικοί αριθμοί απωλειών των Ελλήνων και στους τραυματίες να μην υπολογίσθηκαν οι ελαφρώς τραυματισμένοι²⁵.

²⁰ Γ. Κρέμος, Ιστορία της Ελλάδος (Μάχη της Αράχωβας).

²¹ Γ. Χαρίτος, Η Μάχη της Αράχωβας κ.λπ., Έκδ. Δήμου Αράχωβας, Αθήναι 2001, σελ.45.

²² Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. 10, 8-12-1826, σελ. 37-38.

²³ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. 10, 8-12-1826, σελ. 37-38.

²⁴ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Φάκελος Αριστειών ανδρείας κ.λπ. & Εθνική Βιβλιοθήκη, Ιστορικό Αρχείο Αγωνιστών 1821 κ.λπ.

²⁵ Γ. Χαρίτος, Η Μάχη της Αράχωβας κ.λπ., Έκδ. Δήμου Αράχωβας, Αθήναι 2001, σελ. 46.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Αναφορά προς την Ελληνική Κυβέρνηση²⁶ (Απόσπασμα)

Δύο ημέρες μετά τη μάχη της Αράχωβας, στις 26 Νοεμβρίου 1826, ο Καραϊσκάκης υπέβαλε προς την Ελληνική Κυβέρνηση επιστολή - αναφορά, στην οποία καταλήγοντας, επισημαίνει:

«Ας πανηγυρίση, λοιπόν το Έθνος την λαμπροτάτην νίκην και ας δώση δόξαν εις τον Ύψιστον. Η νίκη αυτή είναι η σημαντικωτέρα της Ελλάδος και θέλει φέρει πολλά και μεγάλα αποτελέσματα. Ελπίζομεν εις την Θεϊαν βοήθειαν και εις την ευχήν της πατρίδος και της σεβαστής ημών Διοικήσεως να καταδαμάσωμεν τάχιστα τον εχθρόν και να ματαιώσωμεν δι' όλου όλους τους ολεθρίους αυτού σκοπούς. Πέμπομεν επίτηδες και τους Στρατηγούς Γ. Αγαλόπουλον, Γ. Βάγιαν, Γιάννον Κουτσουνίκαν, αγγελούντας τα λαμπρά ταύτα κατορθώματα και παραστήσοντας τα κατά το στρατόπεδον.

Μένομεν με το προσήκον σέβας

Εκ του στρατοπέδου της Ράχωβας
1826 Νοεμβρίου 26

Ευπειθείς πολίται

Γεώργιος Καραϊσκάκης

(Ακολουθούν 93 υπογραφές οπλαρχηγών)»

Σύλληψη Προδότου²⁷

Όταν ο Καραϊσκάκης έστειλε τις επιστολές από το Δίστομο, προσκαλώντας τους οπλαρχηγους στην Άμφισσα και στα χωριά γύρω από την Αράχωβα, να

σπεύσουν για ενίσχυση, προσκάλεσε και τον Κορνά Τράκα, που βρισκόταν στο Κωρύκειο άντρο με 150 στρατιώτες.

Ο Γ. Κρέμος γράφει σχετικώς: «Κατά δε την έναρξη της πολυκρότου μάχης (18-24 Νοεμβρίου 1826) της Αράχωβας κατά του Μουστάμπεη, ο χιλίαρχος Τράκας κατείχε με τη διαταγή του Καραϊσκάκη, την αυτήν επί του Παρνασσού οδόν (την εξ Αγόριανης εις Αράχωβαν), εν η συνέλαβε Χριστιανόν, όστις εκόμιζε παρά του Μουστάμπεη επιστολήν προς τους εν Αμφίσση Τούρκους, εν η ούτος εζήτει βοήθειαν, όπως λύσωσι την κατ' αυτού πολιορκίαν των Ελλήνων.

Τον γραμματοκομιστή τούτον, έχοντα κεκρυμμένην την επιστολήν του Μουστάμπεη υπό τα πέδιλά του (τσαρούχια) εκρέμασαν οι Έλληνες ως προδότην.

Είτα δε συνετάχθη ο Τράκας εκ δυσμών εις τους λόφους της «Κομούλας» του υπεράνω της Αραχώβης (Ανεμωρείας), τοις πολιορκούσι τους εχθρούς Έλλησι και διέπρεψε και εν αυτή».

Κίνδυνος του Στρατάρχου²⁸

Την 20^η Νοεμβρίου, όταν οι πολιορκούμενοι Τουρκαλβανοί επιχείρησαν έξοδον κατά των θέσεων των πολιορκητών, ένας εξ αυτών βρέθηκε για μια στιγμή πλησίον του Αρχηγού Καραϊσκάκη, με γυμνό το σπαθί του και ρίχτηκε ξαφνικά εναντίον του για να τον αποκεφαλίσει. Τη στιγμή όμως εκείνη, τον έσωσε από βέβαιο θάνατο ένας ακόλουθός του, ο στρατιώτης Μάραθος από το χωριό Κομποτάδες Φθιώτιδος, που βρέθηκε κοντά του και ο οποίος πρόφθασε και σκότωσε

²⁶ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. 10, 8-12-1826, σελ. 37-38.

²⁷ Γ. Κρέμος, Ιστορικά Επανορθώματα της Επανάστασεως του 1821, Περιοδικόν «ΑΠΟΛΛΩΝ», 1886-87, έτος Δ', σελ. 732

²⁸ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, 26-11-1827.

τον Τούρκο σπαθοφόρο, πριν αυτός προλάβει να κατεβάσει το σπαθί του κατά της κεφαλής του Καραϊσκάκη.

Έκτοτε, ο Αρχηγός ανεγνώριζε ως σωτήρα του τον ανωτέρω ακόλουθό του. Το επεισόδιο αυτό μεταδόθηκε βραδύτερα στους απογόνους Καραϊσκάκη και Μάραθου, οι οποίοι έτρεφαν μεγάλη συμπάθεια και αγάπη μεταξύ τους.

Κατάλογος Μοναχών Μονής Αγίας Ιερουσαλήμ²⁹

Από τον κατάλογο του προσωπικού της Μονής Αγίας Ιερουσαλήμ του έτους 1837 προκύπτει ότι οι Μοναχοί της Μονής το έτος αυτό ήταν 27, από τους οποίους οι 23 βρίσκονταν στη Μονή πριν από το 1826, ένας δε από αυτούς ήταν επιστάτης του Μετοχίου και διέμενε στους Δελφούς.

Στον κατάλογο αναγράφεται και ο χρόνος κατά τον οποίο ο καθένας από αυτούς εντάχθηκε στη Μονή ως Μοναχός.

Στον αυξ. Αριθμ. 12 αναφέρεται το όνομα του Παφνούτιου Χαρίτου, ο οποίος την εποχή της μάχης ήταν πράγματι 22 ετών και ειδοποίησε τον Καραϊσκάκη στο Δίστομο, απεσταλμένος του ηγουμένου της Μονής, για την παρουσία, τη δύναμη και το σχέδιο του Μουστάμπεη.

Διορισμός Οπλαρχηγού στην Αράχωβα³⁰

Μερικές ημέρες μετά τη μάχη, ήτοι την 1^η Δεκεμβρίου 1826, ο Καραϊσκάκης όρισε οπλαρχηγό της Αράχωβας τον Αραχωβίτη αγωνιστή Λουκά Καλπούζο, με την παρακάτω διαταγή του:

«Προς τον Καπετάν Λουκά Καλπούζον.
Επειδή απαιτείται η εκλογή ενός οπλαρ-

χηγού του χωρίου της Ράχωβας, δια να οδηγήσει τα άρματα αυτών και κατά κοινή γνώμη των αρμάτων του χωρίου σου εκλέχθης συ οπλαρχηγός των και την εκλογήν αυτήν την έθεσαν εις την επίκρισίν μου, δια τούτο εγκριθείσης και παρ' εμού της εκλογής ταύτης, δυνάμει της υπ' αριθμ. ... Διαταγής της Σης Διοικήσεως, διορίζεσε οπλαρχηγός του χωρίου της Ράχωβας.

Διατάσσεσε λοιπόν να συναθροίσης εκατόν επιλέκτους εγχωρίους στρατιώτας και να παρευρίσκεσε εις το δεύτερον στρατόπεδον, δια να συναγωνίζεσε μετά των λοιπών στρατευμάτων, εκτελών τα χρέη σου εντελώς, ως και οι λοιποί οπλαρχηγοί της Επαρχίας Λεβαδείας.

Θέλεις δε λαμβάνει τους στρατιωτικούς μισθούς, δια τους υπό την οδηγίαν σου συστρατιώτας σου, εάν ήθελε δωθή μισθός και εις όλα τα λοιπά στρατεύματα του δευτέρου στρατοπέδου, εφ' όσον ανήκη, καθώς και οι λοιποί οπλαρχηγοί.

Σοι δίδετε προσέτι και το δικαίωμα να στρατολογήεις από τα άρματα του χωρίου σου όλους τους εγχωρίους στρατιώτας και να τους οδηγής εις τας χρείας της πατρίδος, όταν ήθελε το καλέση η χρεία.

Φιλοτιμήθητε λοιπόν να φανής άξιος της προς σε υπολήψεως των εγχωρίων σου και εμού, φυλάτων την απαιτουμένην ευταξίαν των συστρατιωτών σου.

Ο Γενικός Αρχηγός

Καραϊσκάκης

Τη 1^η Δεκ. 1826 Ράχωβα

Ότι ίσον τω πρωτοτύπω τω εν Παρτσώ

Τη 22 Ιουλίου 1827

Ο επί του Πολ. Γραμ. της Επικρατείας
Α. Βλαχόπουλος»

²⁹ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Φάκελος Μονής Ιερουσαλήμ.

³⁰ Γενικά Αρχεία του Κράτους, Συλλογή Βλαχογιάννη, Φάκελος 35.

Η αντίδραση του Κιουταχί³¹

«Ο Κιουταχίς έμαθε την κατά την Ράχωβαν καταστροφήν των στρατευμάτων του και τόσον ελυπήθη, ώστε τρεις ημέρας έμεινε σχεδόν άσιτος και έκλαιε αδιακόπως. Έμαθον τούτο οι εν τη Ακροπόλει παρά τινός αξιοπίστου Έλληνος, διαφυγόντος τους εχθρούς την 29 του παρελθόντος μηνός.

Ήθελε να κινηθή και αυτός ο Κιουταχίς κατά των ημετέρων εις Λεβάδειαν, αλλά ημποδίσθη παρά των αξιωματικών του και ούτως απέστειλε έναν Γκέκαν πασάν μετά 600 στρατιωτών. Ούτος εκτυπήθη, εις Βελίτσαν παρά του Γενικού Αρχηγού Καραϊσκάκη».

ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗ³²

(Απόσπασμα)

Ο Σπυρίδων Τρικούπης, στις 28 Νοεμβρίου 1826, κατά την επινίκια δοξολογία στον Ι. Ναό της Παναγίας στην Αίγινα, εκφώνησε αυτοσχέδιο λόγο, στον οποίο, καταλήγοντας, τόνισε με έμφαση:

«Προσφέροντες Τιμήν και ειλικρινή ευγνωμοσύνην προς Τους αθλησαντας και δέφαναθεντας εις Αράχωβαν, κατά Την 4^η Νοεμβρίου, οι οποιοι εφάνησαν Τα όρτανα Των μετάλων Του ουρανού βουλών, ας δώσωμεν δόξαν και μετάλωσύνην εις Τον ουράνιον Πατέρα, από Τον θρόνον Του οποίου εκπορεύονται αστραπαί, βρονταί και φωναί και εν Τη χειρί αυτού κρατεί Την ρομφαίαν Την δίδομον, Την οξείαν και όλοι με μίαν καρδίαν ας συμφάλωμεν μεταλοφώνως:

Τις θεός μέγας, ως ο θεός ημών;

Συ ει ο θεός, ο ποιών θαυμάσια μόνος».

³¹ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, της 18-12-1826.

³² Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, Αίγινα 1 & 4-12-1826.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ☞ Αινιάν Δημήτριος, Άπαντα Απομνημονεύματα, Αθήναι 1962.
- ☞ Γενικά Αρχεία του Κράτους.
- ☞ Γενική Βιβλιοθήκη, Ιστορικό Αρχείο Αγωνιστών 1821.
- ☞ Γαζής Γεώργιος, Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασεως και άλλα, Ιωάννινα 1871.
- ☞ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, Έτη 1826 & 1827.
- ☞ Δυοβουνιώτης Γεώργιος, Αποσπάσματα Χειρογράφων του για τις μάχες Βασιλικών, Αραχώβης και Πέτρας, Δελτίο Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος, Αθήναι 1984.
- ☞ Κρέμος Γεώργιος, Ιστορία της Ελλάδος, Τόμος 2^{ος}, Κεφάλαιο ΣΜΘ΄, σελ. 915-922.
- ☞ Λάππας Τάκης, Καραϊσκάκης ο Γιος της Καλογριάς, Εκδόσεις Ατλαντίς - Μ. Πεχλιβανίδης & Σια, Αθήναι.
- ☞ Λάππας Τάκης, Η Αράχωβα του Παρνασσού, Έκδ. Συλλόγου Αραχωβιτών Αθηνών, Αθήναι 1961.
- ☞ Λούσκου Γ. Καλή και Νικολιδάκης Ν. Ευάγγελος, Το Πανηγυράκι της Αράχωβας και η Ελληνική Παράδοση, Έκδ. Δήμου Αράχωβας, Αράχωβα 2006.
- ☞ Νικολιδάκης Ευάγγελος και Λούσκου Γ. Καλή, Η Μάχη της Αράχωβας, 18-24 Νοεμβρίου 1826, Ιστορικό Αφιέρωμα, Έκδ. Δήμου Αράχωβας, Νοέμβριος 2000.
- ☞ Περιοδικό «Προτύλαια», Γιάννης Βλαχογιάννης, Τα επινίκια της μάχης της Αράχωβας, Αθήναι 1900-1908, σελ. 82.
- ☞ Περιοδικό «Απόλλων» 1886-87, Γεώργιος Κρέμος, Ιστορικά Επανορθώματα της Επανάστασεως του 1821, σελ. 752.
- ☞ Περραιβός Χριστόφορος, Απομνημονεύματα Πολεμικά, 1836.
- ☞ Σπηλιάδης Νικόλαος, Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επανάστασεως.
- ☞ Στριμπής Π. Ιωάννης, Η Ιστορία της Αράχωβας και του πολιούχου της Αγίου Γεωργίου, Αράχωβα 1966.
- ☞ Τσεβάς Δ. Γεώργιος, Ιστορία των Θηβών και της Βοιωτίας, Έκδ. Γ. Ρόδη, Αθήναι 1928, σελ. 218-222.
- ☞ Χαρίτος Θ. Γεώργιος, Η Μάχη της Αράχωβας υπό τον Στρατάρχη Γ. Καραϊσκάκη και οι Συντελεσταί της (18-24 Νοεμβρίου 1826), Έκδοση Δήμου Αράχωβας, Αθήναι 2001.

